

รายงานการค้นคว้าอิสระ (แผน ข)
ระดับบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน
คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ชื่อเรื่อง

การวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบมีส่วนร่วม บ้านหนองม่วง
ตำบลแม่ณาจาง อำเภอมะนัง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

PARTICIPATORY LAND USE PLANNING, BAN NAGMOUN MAE NA CHANG SUB-
DISTRICT, MAE LA NOI DISTRICT, MAE HONG SON PROVINCE

สมบูรณ์ พัฒนไพโรจน์, สุธีระ เหมฮัก¹, เกรียงศักดิ์ ศรีเงินวง¹, ขนิษฐา เสถียรพิระกุล¹

¹ สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้

¹ Geosocial Based Sustainable Development, Faculty of Agricultural Production,
Maejo University

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านหนองม่วง ตำบลแม่ณาจาง อำเภอมะนัง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ภายใต้กรอบนโยบายของคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) การศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย และภาพถ่ายดาวเทียมในอิตี (Google Earth Pro) ร่วมกับข้อมูลเชิงพื้นที่ในปัจจุบันผ่านระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (ArcGIS Ver.10.5) และใช้การสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อทำความเข้าใจสภาพทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิตของชุมชนชาติพันธุ์ปกากะญอ

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนมีการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หลากหลาย โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภทหลัก ได้แก่ 1) พื้นที่เกษตรกรรม (4,880 ไร่) 2) พื้นที่ป่าไม้ (3918 ไร่) (ประกอบด้วยป่าธรรมชาติ ป่าอนุรักษ์ ป่าต้นน้ำ ป่าใช้สอย และป่าช้า) และ 3) พื้นที่ชุมชน/ที่อยู่อาศัย (105 ไร่) ซึ่งครอบคลุมบ้านเรือน โรงเรียน และวัด โดยผลการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของพื้นที่ตั้งแต่ พ.ศ.2545 - พ.ศ.2567 พบว่าพื้นที่เกษตรกรรมเพิ่มขึ้นมากที่สุด 4,880 คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 54.81 และซึ่งทำให้

พื้นที่ป่าธรรมชาติลดลง 891 ไร่ คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 26.30% ขณะที่พื้นที่ป่าไม้ส่วนที่เหลือทั้งหมดมี 3,918 ไร่ คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 44.01 และพื้นที่ชุมชน/ที่อยู่อาศัยมีจำนวน 105 ไร่ คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 1.18 จากกระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชนผ่านการสัมภาษณ์และการประชุมประชาคมนำไปสู่การกำหนดมาตรการจัดการที่ดิน 5 ประการ ได้แก่ 1)การจัดทำผังการใช้ที่ดิน 2)การสร้างฐานข้อมูลที่ดินและสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ 3)การกำหนดเขตการใช้ที่ดินอย่างชัดเจน 4)การส่งเสริมกฎกติกาภายในควบคู่กับกฎหมาย และ 5)การสนับสนุนอาชีพที่สอดคล้องกับพื้นที่งานวิจัยนี้สรุปว่า การวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยกระบวนการมีส่วนร่วมช่วยให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน ทำให้ชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาพื้นที่ของตนเอง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว

คำสำคัญ: การใช้ประโยชน์ที่ดิน, การมีส่วนร่วมของชุมชน, คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.), การวางแผนที่ดิน, การสำรวจและรังวัด, การจัดการที่ดินอย่างยั่งยืน

Abstract

This research aims to study and plan sustainable land use in a participatory manner for the community of Ban Nong Muang, Mae Na Chang sub-district, Mae La Noi district, Mae Hong Son province, in accordance with the National Land Policy Committee (NLPC). The study employs a qualitative research methodology, collecting data from various sources including documents, research papers, and historical satellite imagery (Google Earth Pro). This is integrated with current geospatial data using a Geographic Information System (GIS) (ArcGIS Ver. 10.5) and supplemented with observation and in-depth interviews to understand the physical, economic, social, and cultural context of the Pga K'nyau ethnic community.

The findings reveal diverse land use within the community, categorized into three primary types: 1) agricultural areas (4,880 rai), 2) forest areas (3,918 rai), which include natural, conservation, headwater, communal, and cemetery forests, and 3) community/residential areas (105 rai), encompassing houses, schools, and temples. The results on land use change from B.E. 2545 to B.E. 2567 show that agricultural land experienced the most significant increase, by 4,880 rai, accounting for 54.81% of the total area. This led to a decrease in natural forest land by 891 rai, representing a 26.30% reduction. The remaining forest areas total 3,918 rai, or 44.01%, while community/residential areas total 105 rai, or 1.18% of the land. Through participatory processes, including interviews and community forums, five key land management

measures were identified: 1) the collaborative development of a land use plan, 2) the creation of a land and geospatial information database, 3) the clear demarcation of land use boundaries, 4) the promotion of internal community rules in conjunction with legal frameworks, and 5) the support of sustainable occupations that align with the local environment.

This research concludes that a participatory land use planning process fosters mutual understanding and empowers the community with a sense of ownership, enabling them to actively shape their own development trajectory. These elements are crucial for achieving long-term sustainable development.

Keywords: Land Use, Community Participation, National Land Policy Committee (NLPC), Land Use Planning, Surveying and Demarcation, Sustainable Land Management.

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

จากสถานการณ์การลดลงของพื้นที่ป่าตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยจากการบันทึกเมื่อ ปี พ.ศ. 2516 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด 138,566,875 ไร่ (ร้อยละ 43.21) ของพื้นที่ประเทศ โดย ณ ขณะนั้นใช้เทคนิคหลักการแปลตีความด้วยสายตา โดยใช้ข้อมูลภาพถ่ายดาวเทียม Landsat 5 ความละเอียดจุดภาพ 30 เมตร จนกระทั่ง ปี พ.ศ.2555-2556 ได้เริ่มนำข้อมูลภาพถ่ายดาวเทียมไทยโชตซึ่งเป็นดาวเทียมสำรวจทรัพยากรธรรมชาติดวงแรกของประเทศไทย ความละเอียดจุดภาพ 15 เมตร มาใช้เป็นหลักในการจัดทำข้อมูล พบว่าจากอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้มีการใช้ทรัพยากรประเภทต่างๆ โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ในอัตราที่สูงขึ้น และเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ ส่งผลให้พื้นที่ป่าลดลงอย่างต่อเนื่อง และสภาพป่าค่อนข้างเสื่อมโทรม จากกิจกรรมต่างๆ ของการพัฒนาประเทศ ทั้งในเชิงปริมาณและในเชิงคุณภาพจนอาจกล่าวได้ว่า พื้นที่ป่าที่เหลืออยู่ ระหว่างปี พ.ศ.2561-2563 ประเทศไทยเหลือพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด 102,484,072.71 ไร่ (ร้อยละ 31.68) (กรมป่าไม้, 2563)

สาเหตุการสูญเสียพื้นที่ป่าหรือพื้นที่ป่าไม้เสื่อมโทรมลง เป็นผลจากกิจกรรมงานระหว่างรัฐบาลและราษฎร เช่น เพื่อทำอุตสาหกรรมโรงเลื่อย โรงงานกระดาษ สร้างที่อยู่อาศัยหรือการค้า ทำให้ต้นไม้ถูกโค่นตัดและตัดถูกต้องตามกฎหมาย เป็นผลให้เกิดภัยพิบัติขึ้น การเพิ่มจำนวนประชากรของประเทศ ทำให้ความต้องการผลผลิตจากภาคการเกษตรกรรมมากขึ้น ความจำเป็นที่ต้องการขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้น พื้นที่ป่าไม้ในเขตภูเขาจึงเป็นเป้าหมายของการขยายพื้นที่เพื่อการเพาะปลูก การส่งเสริมการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจเพื่อการส่งออก โดยไม่ส่งเสริมการใช้ที่ดินอย่างเต็มประสิทธิภาพ ทั้ง ๆ ที่พื้นที่ป่าบางแห่งไม่เหมาะที่จะนำมาใช้ในการเกษตรกรรมเพาะปลูก การกำหนด

แนวเขตพื้นที่ป่าไม่ชัดเจนจากหลายภาคส่วน อาจทำให้ราษฎรเกิดความสับสนทั้งโดยเจตนาและไม่เจตนา การจัดสร้างสาธารณูปโภคของรัฐ เช่น เขื่อน อ่างเก็บน้ำ และเส้นทางคมนาคม หรือการเกิดไฟป่า โดยประเทศไทยมักเกิดไฟไหม้ป่า ในฤดูร้อนเป็นประจำทุกปี เพราะวัชพืชในป่าหรือจากการพลัดใบของต้นไม้ การทำเหมืองแร่ แหล่งแร่ที่พบในบริเวณที่มีป่าไม้ปกคลุมอยู่ มีความจำเป็นที่จะต้องเปิดหน้าดินก่อน จึงทำให้ป่าไม้ที่ขึ้นปกคลุม ถูกทำลายลงเส้นทางขนย้ายแร่ในบางครั้งต้องทำลายป่าไม้ลงเป็นจำนวนมาก เพื่อสร้างถนนหนทางเพื่อการระเบิดหน้าดินเพื่อให้ได้มาซึ่งแร่ธาตุเกิดผลทำลายป่าไม้บริเวณใกล้เคียงโดยไม่รู้ตัว และอาจมีการทำลายของสัตว์ป่าและสัตว์เลี้ยงที่ใช้พื้นที่ป่าเป็นแหล่งอาศัยด้วย เหตุผลดังที่กล่าวข้างต้น เป็นปัญหาการทำลายป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคเหนือของประเทศไทย ทำให้ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเห็นความตระหนักและความร่วมมือของประชาชนต่อการอนุรักษ์ยังมีน้อย ส่วนใหญ่จะอ้างว่าเป็นภาระของทางราชการ จึงทำให้ปัญหาดังกล่าวนั้นยังคงเป็นปัญหาของการใช้ที่ดินบนพื้นที่สูงในปัจจุบัน (พงษ์ศักดิ์, 2552)

จากการลดลงของพื้นที่ป่าและปัญหาการใช้ที่ดินบนพื้นที่สูงที่กล่าวมาข้างต้น รัฐบาลจึงได้มีนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) ซึ่งมีเป้าหมายในการจัดระเบียบการใช้ประโยชน์ที่ดินของรัฐให้เกิดความเป็นธรรมและยั่งยืน โดยเน้นการจัดสรรที่ดินทำกินให้กับผู้ที่ไร้ที่ดินทำกิน และป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มเติม อย่างไรก็ตามนโยบายดังกล่าวบางครั้งก็ยังไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรมในพื้นที่จริง และยังขาดความเข้าใจจากประชาชนในระดับชุมชน ทำให้เกิดความสับสนในการกำหนดแนวเขตและการจัดการที่ดินบ้านหนองม่วง ก็เป็นหนึ่งในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหานี้เช่นกัน เนื่องจากมีลักษณะทางภูมิประเทศเป็นพื้นที่สูงซึ่งมีป่าไม้และพื้นที่ทำกินคาบเกี่ยวกันอยู่ ทำให้ชาวบ้านเกิดความสับสนในการถือครองที่ดินและไม่สามารถวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของ คทช. ที่มุ่งเน้นการจัดการที่ดินร่วมกับชุมชน

บ้านหนองม่วง หมู่ที่ 4 ตำบลแม่ณาจาง อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ราษฎรมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับป่ามาอย่างยาวนาน และไม่มีการกำหนดแนวเขตพื้นที่ทำกินและพื้นที่ป่าอย่างชัดเจน บางรายเกิดการขยายพื้นที่ทำกินในพื้นที่ป่าโดยเจตนาและไม่เจตนาจากการปลูกพืชหมุนเวียนในอดีตผนวกกับมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นจึงเป็นเหตุให้เกิดการขยายพื้นที่อย่างต่อเนื่องในปัจจุบัน

เมื่อปี 2564 ทางหน่วยงานพัฒนาและบริการสังคม สภาคริสตจักรในประเทศไทย ได้มีการติดตามความเป็นอยู่ของชุมชนคริสตจักร สังกัดในสภาคริสตจักรในประเทศไทย พร้อมกับได้สร้างความเข้าใจแก่ชาวบ้านหนองม่วง ประเด็นข้อกฎหมายและนโยบายการจัดการที่ดินทำกินในชุมชน ซึ่งชุมชนมีความสนใจ และให้ความสำคัญในการสำรวจและจัดทำข้อมูลที่ดินทำกิน เพื่อวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างถูกต้องและเหมาะสม และพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนอย่างสมดุล ความสุขที่ยั่งยืน

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษา การวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นการสำรวจและจัดทำข้อมูลพื้นที่การใช้ประโยชน์จากป่า ที่สามารถติดตาม และตรวจสอบได้ พร้อมกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการวางแผนการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าอย่างยั่งยืน โดยดำเนินการแบ่งประเภทพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน ให้มีระเบียบและชัดเจนมากขึ้น เช่น กำหนดขอบเขตพื้นที่ป่า กำหนดขอบเขตที่อยู่อาศัย และกำหนดขอบเขตพื้นที่ทำกิน เป็นต้น เมื่อมีส่วนร่วมของชุมชนในวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน ชุมชนจะหยุดการบุกรุกพื้นที่ป่า และดูแลรักษา พื้นฟู ป้องกันพื้นที่ป่าร่วมกับทุกภาคส่วน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสำรวจและรังวัดขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างมีส่วนร่วม ภายใต้กรอบคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) บ้านหนองม่วง ตำบลแม่น้ำจาง อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
2. เพื่อศึกษาสภาพการใช้ประโยชน์ที่ดิน บ้านหนองม่วง ตำบลแม่น้ำจาง อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
3. เพื่อจัดทำแนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างมีส่วนร่วม บ้านหนองม่วง ตำบลแม่น้ำจาง อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ทบทวนวรรณกรรม

ปัจจุบันมีงานวิจัยเรื่องเกี่ยวกับชุมชนเกี่ยวกับป่า มีจำนวนมาก เหตุผลมาจากนโยบายของรัฐที่ได้เน้นการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจมากขึ้น ประชากรในประเทศมีจำนวนเพิ่มขึ้น ทรัพยากรป่าไม้ลดลง ดังนั้นนักวิชาการและนักวิจัยบางกลุ่มเห็นความสำคัญของชุมชนกับการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตป่า ในลักษณะคนอยู่กับป่าได้ การที่คนจะอยู่กับป่าได้นั้นจึงจำเป็นต้องมีแนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตป่าอย่างเหมาะสม ดังงานวิจัยที่ได้อ้างอิงดังนี้

สุรินทร์ (2536) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่า ชุมชนบ้านทุ่งยาว อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่า ชาวบ้านมีทัศนคติที่ต่อการอนุรักษ์ ดิน น้ำ ป่า ชุมชนมองว่าป่าคือสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิต ป่าเป็นศูนย์กลางของการผลิตที่มีชาวบ้านเป็นผู้จัดการ และมีประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม

มนัส (2541) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยยอด จังหวัดน่าน พบว่า ชุมชนชาวไทลื้อและชาวเย้า มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ในอดีตมีการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้มากกว่าปัจจุบัน เนื่องจากเป็นสังคมปิด มีการดำรงชีวิตเป็นลักษณะเรียบง่ายพึ่งพาตนเองสูง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการผลิต

เพื่อบริโภคในครัวเรือน มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ พร้อมกับมีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ได้ดี โดยมีการสืบทอดเป็นประเพณีในการจัดการป่าบนพื้นที่ฐานความเชื่อของชุมชน

ศยามล และคณะ (2545) ศึกษาการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอในภาคเหนือตอนบน เพื่อเรียกร้องและปกป้องสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและผืนป่า ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของพวกเขา งานวิจัยพบว่า ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับภาครัฐเกิดขึ้นจากการที่ภาครัฐมองการจัดการป่าด้วยโลกทัศน์แบบธรรมชาตินิยม โดยใช้กฎหมายและนโยบายเป็นเครื่องมือในการกีดกันชุมชนออกจากป่า ในขณะที่ชุมชนมองว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศและมีภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรมาอย่างยาวนาน ดังนั้น ชุมชนจึงได้รวมตัวกันเพื่อสร้าง "ปฏิบัติการจัดการป่าในแบบของชุมชน" ขึ้นเอง โดยมีการจัดทำแผนที่ข้อมูลของหมู่บ้าน กำหนดขอบเขตที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำกิน และพื้นที่ป่าจิตวิญญาณ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการจัดการป่าที่ยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากชุมชน ไม่ใช่การใช้อำนาจจากรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว

ปิ่นแก้ว (2548) ศึกษาเรื่อง "ชาติพันธุ์กับป่า: การเมืองและนิเวศวิทยาในแนวปะทะ" งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาเกี่ยวกับความขัดแย้งในการจัดการป่าระหว่างภาครัฐกับชุมชน โดยเฉพาะเรื่องสิทธิในที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยในเขตป่าอนุรักษ์ ซึ่งเป็นผลมาจากแนวคิดของรัฐที่มองว่าป่ากับมนุษย์ควรแยกจากกัน หรือที่เรียกว่า "ป่าปลอดมนุษย์" (Fortress Conservation) ซึ่งแตกต่างจากวิถีชีวิตของชุมชนดั้งเดิมที่ผูกพันและอยู่ร่วมกับป่ามาอย่างยาวนาน

ไพโรจน์ (2549) ได้ศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตนิเวศชุมชนท้องถิ่นกรณีศึกษาพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า รูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน มี 4 รูปแบบ คือ 1) การจัดการตามประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ โดยถือปฏิบัติสืบทอดกันมาในระบบคุณค่า นับถือต่อทรัพยากรธรรมชาติตามข้อห้าม ถ้าทำผิดแล้วจะทำให้รู้สึกไม่สบาย เจ็บป่วย เป็นต้น 2) การจัดการตามภูมิปัญญา โดยวิธีการในการพึ่งพาที่ปฏิบัติตามคำสอนของบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในการพึ่งพาธรรมชาติในรูปแบบที่ไม่ซับซ้อน และไม่สร้างผลกระทบทำลายต่อระบบนิเวศ 3) การจัดการโดยกลุ่มและกฎระเบียบชุมชน โดยการจัดโครงสร้างชุมชนเพื่อการทำหน้าที่และสร้างเงื่อนไขข้อกีดกีดถือเป็นแนวทางปฏิบัติให้สอดคล้องกับภูมิสังคมและสถานการณ์ในปัจจุบัน 4) การจัดการในรูปแบบเครือข่าย โดยชุมชนจะประสานความร่วมมือกับกลุ่ม องค์กร และหน่วยงานเพื่อความร่วมมือในการอนุรักษ์

อมรรัตน์ (2553) ได้ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่า บ้านป่าคาสุขใจ ตำบลแม่สลองนอก อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย พบว่า ชาวบ้านป่าคาสุขใจได้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนทำให้ทราบว่า การเสื่อมโทรมทรัพยากรธรรมชาติ เกิดจากปัจจัยภายนอก ชาวบ้านต้องการฟื้นฟูป่า จึงได้นำแนวพระราชดำริและทฤษฎีการฟื้นฟูป่าอันเนื่องมาจากพระราชดำริ การฟื้นฟูป่าบ้านป่าคาสุขใจโดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการร่วมปฏิบัติ มีการวางแผนการฟื้นฟูป่า กำหนดพื้นที่ป่าของชุมชนอย่างชัดเจน กันเขตพื้นที่ป่าและพื้นที่ทำกินออก

จากกันเพื่อต่อการดูแลรักษา ชาวบ้านยอมเสียสละพื้นที่เสื่อมโทรม เพื่อมอบให้หมู่บ้านปลูกป่าเพิ่มขึ้น มีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างหมู่บ้านที่มีเขตป่าติดต่อกัน ร่วมรับประโยชน์ ทั้งทางตรงและทางอ้อม มีการตั้งกฎระเบียบในการใช้ป่าอย่างชัดเจน รูปแบบการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าคาสุขใจแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ 1) ป่าพิธีกรรม บ้านป่าสุขใจ มีความเชื่อและนับถือศาสนาพุทธ (ผี) อย่างเคร่งครัดให้ความสำคัญกับป่า สร้างจิตสำนึกลูกหลานให้มีความเชื่อและให้ความสำคัญกับป่าพอ ๆ กับชีวิต ได้นำพิธีกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการดูแลป่า เป็นป่าที่สำหรับอนุรักษ์ไว้ 2) ป่าใช้สอย เป็นป่าที่ชาวบ้านได้อนุรักษ์ไว้เพื่อใช้ประโยชน์ต่างๆ ในชุมชน เช่น เป็นแหล่งอาหาร ป่าชุมชนทั้งสองส่วนนี้ทำให้หมู่บ้านได้รับการยกย่องให้เป็นหมู่บ้านเขียวขจีดีเด่นระดับจังหวัดเชียงราย จากรูปแบบการจัดการป่าชุมชนทั้งสองรูปแบบโดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่า ได้นำแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 มาใช้ในการปลูกดูแลรักษาป่า และนำเรื่องพิธีกรรมความเชื่อของชนเผ่าเข้ามาบูรณาการในการดูแลรักษาป่า ทำให้ทุกคนในชุมชนให้ความร่วมมือ ประสบความสำเร็จในการฟื้นฟูป่าจากภูเขาหัวโล้นให้เป็นป่าที่สมบูรณ์ ชาวบ้านใช้ชีวิตโดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นการจัดการป่าที่เหมาะสมกับสังคม วัฒนธรรม และทำให้เกิดความยั่งยืนสมควรที่จะเป็นแบบอย่างให้ชุมชนอื่นๆ

วิธีดำเนินการวิจัย

สถานที่ดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้ดำเนินการในพื้นที่การวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างมีส่วนร่วม หมู่ที่ 4 หมู่บ้านหนองม่วง ตำบลแม่ณาจาง อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ครอบคลุมพื้นที่ 8,903 ไร่

ตำแหน่งที่ตั้ง

บ้านหนองม่วง หมู่ 4 ตำบลแม่ณาจาง อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตั้งอยู่ บริเวณพิกัดที่ X: 404215 Y:2043434

ประชากรและการสุ่มตัวอย่าง

ผู้ใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ภายใต้ระเบียบ คทช. บ้านหนองม่วง ตำบลแม่ณาจาง อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน จำนวนทั้งหมด 146 ครัวเรือน พื้นที่จำนวน 450 แปลง 8,903 ไร่

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

อุปกรณ์ในการดำเนินการ

1. เครื่องมือวัดพิกัดภูมิศาสตร์ (Goble positioning system, GPS)
2. แบบฟอร์มการสำรวจและรังวัดการใช้ประโยชน์ที่ดิน
3. อุปกรณ์เครื่องเขียน

4. คอมพิวเตอร์แบบพกพา
5. โพรเจคเตอร์
6. กล้องบันทึกภาพ
7. โปรแกรมสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (ArcGIS Ver.10.5)
8. ข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ จากภาพถ่ายดาวเทียม ปี 2545 และ ปี 2557

วิธีการเก็บข้อมูล

1. การสำรวจพื้นที่

1.1 สำรวจข้อมูลภาคสนาม ด้วยเครื่องมือวัดพิกัดภูมิศาสตร์ (Goble positioning system; GPS) ร่วมกับโปรแกรมสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ และแบบฟอร์มการสำรวจและรังวัดการใช้ประโยชน์ที่ดิน เพื่อสำรวจพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยแบ่งประเภทการเก็บข้อมูลและสำรวจพื้นที่ ดังนี้ 1) ข้อมูลแปลงที่ดินทำกิน ได้แก่ ไร่ข้าวโพด ไร่มะม่วง สวนไม้ผล และนาข้าว 2) พื้นที่ป่า ได้แก่ ป่าธรรมชาติ ป่าอนุรักษ์ ป่าต้นน้ำ ป่าใช้สอย และป่าช้า 3) ข้อมูลแนวเขตพื้นที่ชุมชน โดยมีการอบรมเชิงปฏิบัติการการใช้เครื่องมือ GPS ให้แก่ชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการสำรวจพื้นที่ ซึ่งเป็นการสร้างเสริมองค์ความรู้และสนับสนุนเทคโนโลยี

1.2 สรุปผลการสำรวจพื้นที่และตรวจสอบข้อมูลโดยชุมชน เป็นขั้นตอนของการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

2. การสำรวจชุมชน

2.1 ศึกษาเอกสารของหน่วยงานรัฐ เช่น ฐานระบบข้อมูลองค์การบริหารส่วนตำบล และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านหนองม่วง ตำบลแม่ณาจาง อำเภอมะนัง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

2.2 ลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Interview) โดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้รู้ที่จะมีส่วนในการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยการสัมภาษณ์ตัวอย่างประชากรในชุมชนบ้านหนองม่วงจำนวน 146 ครัวเรือน

2.3 การประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) เป็นการรวบรวมข้อมูลศักยภาพความสามารถของชุมชนจากการสนทนากลุ่มผู้ให้ข้อมูล ในประเด็นปัญหาที่เฉพาะเจาะจง โดยมีผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) เป็นผู้จุดประเด็นเพื่อชักจูงให้เกิดแนวคิดและแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นในการสนทนา

2.4 เก็บข้อมูลจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant observation) เป็นการสังเกตการณ์ในขณะที่ได้ดำเนินกิจกรรมการวิจัยทั้งการประชุมกลุ่มย่อย การจัดเวทีประชาคม การสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล และได้มีการบันทึกกระบวนการไปพร้อมๆ กัน

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. วิเคราะห์พื้นที่

ในการวิเคราะห์พื้นที่และรูปแบบการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ผู้วิจัยได้นำข้อมูลภาพถ่ายดาวเทียม Landsat 8 ที่มีขนาดความละเอียด 30 เมตร มาประมวลผลในช่วงปี พ.ศ. 2545, 2557 และ 2567 โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ภาพถ่ายจากระยะไกล (Remote Sensing Analysis) และเทคนิค การจำแนกประเภทข้อมูลเชิงวัตถุ (Object-Based Classification)

โดยมีขั้นตอนดังนี้:

1.1 การซ้อนทับข้อมูล (Image Overlay): นำภาพถ่ายดาวเทียมทั้งสามช่วงเวลามาซ้อนทับกันในระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS) ด้วยโปรแกรม ArcGIS (Ver. 10.5) เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในช่วงเวลาที่ต่างกัน

1.2 การตีความข้อมูล (Image Interpretation): ใช้การตีความด้วยสายตาและข้อมูลภาคสนามที่เก็บรวบรวมได้ เพื่อจำแนกประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินออกเป็นหมวดหมู่ต่าง ๆ อย่างชัดเจน เช่น พื้นที่ป่า ที่ทำกิน และที่อยู่อาศัย

1.3 การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง (Change Detection Analysis): วิเคราะห์ความแตกต่างของข้อมูลในแต่ละช่วงเวลา เพื่อระบุอัตราการลดลงหรือเพิ่มขึ้นของพื้นที่ป่า รวมถึงการขยายตัวของพื้นที่เกษตรกรรม

วิธีการดังกล่าวช่วยให้สามารถกำหนดแนวเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินได้อย่างแม่นยำและเป็นระบบ ซึ่งจะนำไปสู่การวางแผนจัดการพื้นที่อย่างเหมาะสมร่วมกับชุมชนต่อไป

2. วิเคราะห์ชุมชน

ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนที่ได้จากการเก็บข้อมูล โดยแบ่งการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนดังนี้

2.1 วิเคราะห์ปัจจัยภายในหรือสภาพแวดล้อมภายใน ที่จะทำให้ชุมชนทราบถึงความสามารถหรือความเป็นตัวตนของชุมชน อันได้แก่ จุดอ่อน ที่เป็นลักษณะหรือข้อด้อยของชุมชน และจุดแข็งที่เป็นลักษณะหรือศักยภาพความสามารถหรือข้อเด่นของชุมชน

2.2 การวิเคราะห์ปัจจัยภายนอก หรือสภาพแวดล้อมภายนอก ที่จะทำให้ชุมชนทราบถึงโอกาสและอุปสรรคในการดำรงชีวิตของชุมชนในหมู่บ้าน

2.3 การวิเคราะห์วิสัยทัศน์ของชุมชน เป็นการวิเคราะห์ทัศนคติ ความคิด ทิศทางการพัฒนาของชุมชน ในระยะ 5 ปี ชุมชนมีวิสัยทัศน์และแนวคิดในการพัฒนาชุมชนและการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างไร

ผลการวิจัยและวิจารณ์

บริบทโดยรวมของบ้านหนองม่วง ตั้งอยู่ในตำบลแม่น้ำจาง อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีชื่อภาษาปกากะญอว่า “โหนหมื่อตุโซ่” (แปลว่า หนองม่วง) ซึ่งเรียกตามชื่อของหนองน้ำที่มีขนาดใหญ่อยู่กลางสันเขาระหว่างที่ตั้งหมู่บ้านปัจจุบันกับห้วยแม่สะเมง สภาพของพื้นที่ทั้งหมด 8,903 ไร่ โดยมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ : บ้านแม่ซิด หมู่ 4 ตำบลแม่น้ำจาง อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ทิศใต้ : บ้านแม่สะเมง หมู่ 6 ตำบลแม่น้ำจาง อำเภอแม่ลาน้อย แม่ฮ่องสอน

ทิศตะวันออก : บ้านโม่โลตุ หมู่ 14 ตำบลปางหินฝน อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันตก : บ้านกะริคี หมู่ 4 ตำบลแม่น้ำจาง อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

พื้นที่ส่วนใหญ่มีลักษณะมีสันเขาที่มีความลาดชันค่อนข้างสูง หมู่บ้านตั้งอยู่บนไหล่เขา โดยมีลำห้วยต่างๆ อยู่ลึกเป็นช่องแคบๆ ระหว่างร่องแม่น้ำและลำห้วย จากพื้นที่ทั้งหมด 8,903 ไร่ สามารถจำแนกเป็นที่อยู่อาศัย 105 ไร่ และพื้นที่ใช้ประโยชน์เป็นที่ทำกิน หรือที่ดินทำการเกษตร 4,880 ไร่ มีประชากรทั้งหมด 590 คน ในจำนวนครัวเรือน 146 ครัวเรือน (องค์การบริหารส่วนตำบลแม่น้ำจาง, 2567) การจำแนกประชากร เป็นชาย 283 คน หญิง 307 คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ เกษตรกร ได้แก่ การทำไร่หมุนเวียนผลิตข้าวเพื่อบริโภค การทำนาขั้นบันไดตามหุบเขา การเลี้ยงปศุสัตว์ เช่น โค กระบือ แพะ หมู และไก่ เป็นต้น และปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กาแฟ และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น การปลูกไม้ป่าคือ ลูกเหม็น ร่วมกับการค้าขายสินค้าผลผลิตทางการเกษตรเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้มายาวนาน รูปแบบการใช้ที่ดินของชุมชนมีลักษณะพิเศษที่สอดคล้องกับภูมิประเทศที่เป็นป่า มีภูเขาสูงชัน ในอดีตชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมแบบไร่หมุนเวียนควบคู่ไปกับการใช้ประโยชน์จากป่าธรรมชาติ เช่น การเก็บของป่า และล่าสัตว์เพื่อยังชีพ ซึ่งการใช้ที่ดินของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย โดยเฉพาะเมื่อมีนโยบายของรัฐเกี่ยวกับการกำหนดเขตป่าสงวนแห่งชาติ ทำให้ชุมชนต้องปรับตัวในการใช้ประโยชน์ที่ดินให้สอดคล้องกับกฎหมายและนโยบายภาครัฐ

นอกจากนี้แล้วพื้นที่ศึกษานี้ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่สะเรียง ในการควบคุมดูแลของสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 1 สาขาแม่ฮ่องสอน อยู่ในเขตลุ่มน้ำชั้นที่ 1 และ 2 ซึ่งได้รับมอบพื้นที่ในมติจากคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541 และต่อมาได้มีคำสั่งจากคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ใน ปี 2557 ให้ดำเนินการฟื้นฟูสภาพป่าในพื้นที่ดังกล่าว โดยชุมชนในพื้นที่หมู่บ้านหนองม่วง หมู่ 4 ตำบลแม่น้ำจาง อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดเชียงใหม่ มีลักษณะภูมิประเทศมีความลาดชันค่อนข้างสูง หมู่บ้านอยู่บนไหล่เขา เส้นทางคมนาคมหลักจากที่ว่าการอำเภอแม่ลาน้อย มุ่งหน้าทิศตะวันออก ไปยังถนน 12661 ระยะทางรวม 50 กิโลเมตร มีแหล่งน้ำธรรมชาติ ห้วยแม่สะเมง ที่มีน้ำไหลตลอดปีไปบรรจบกับแม่น้ำแม่ลาหลวง พื้นที่ที่มีความสูง

ระดับน้ำทะเล 1,200 เมตร อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุดที่ 28 องศาเซลเซียส และต่ำสุดที่ 15 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,200 มิลลิเมตรต่อปี สัญชาติไทย นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก และส่วนหนึ่งนับถือนิกายโปสแตสแตนต์ และนับถือศาสนาพุทธ ตามลำดับ

ดังนั้น การสำรวจและรังวัดขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างมีส่วนร่วม บ้านหนองม่วง ตำบลแม่นาจาง อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดเชียงใหม่ ได้ประสานความร่วมมือกับชุมชน พร้อมกับการสร้างความเข้าใจกับชุมชน ในการจัดเก็บข้อมูลภาคสนาม เพื่อสำรวจข้อมูลขอบเขตที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินจริงในพื้นที่ และรวบรวมความคิดเห็นจากชุมชนเกี่ยวกับการใช้ที่ดินและปัญหาที่พบ พร้อมกับข้อมูลที่ได้รับจากการสำรวจและเก็บข้อมูลจะเป็นแนวทางสำหรับการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบมีส่วนร่วม

ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินจริงในพื้นที่ พบว่าในอดีตนั้นชุมชนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับป่ามาอย่างยาวนาน ชาวบ้านบ้านหนองม่วงใช้ที่ดินในลักษณะ ไร่หมุนเวียน ซึ่งเป็นระบบการเกษตรแบบดั้งเดิมของชาวปกากะญอ โดยเลือกพื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์มาใช้ปลูกพืชไร่เป็นหลัก เช่น ข้าว ไร่ข้าวหมุนเวียน หลังจากทำการเพาะปลูกเป็นระยะเวลา 7 ถึง 8 ปี พื้นที่เหล่านี้จะถูกปล่อยให้ฟื้นตัวตามธรรมชาติ และชาวบ้านจะย้ายไปใช้พื้นที่ใหม่แทน นอกจากการทำไร่หมุนเวียนแล้ว ชุมชนยังพึ่งพาทรัพยากรป่าในด้านต่างๆ ส่วนปัจจุบันเป็นระบบการจัดการที่ดินในชุมชน การเพิ่มขึ้นของพื้นที่ชุมชน มาจากการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจตามนโยบายการพัฒนาของจังหวัด และประชากรที่อาจเพิ่มสูงขึ้นรวมถึงการเพิ่มขึ้นของแหล่งน้ำเพื่อนำมาใช้อุปโภคบริโภค และการนำไปใช้ เพื่อการเกษตร ผลจากการขยายพื้นที่เพาะปลูกมากขึ้น จึงทำให้เกิดอุตสาหกรรมขึ้น การเพิ่มขึ้นของพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว เมื่อความต้องการสินค้าเกษตรเพิ่มขึ้น ชาวบ้านอาจเปลี่ยนจากการทำไร่หมุนเวียนแบบดั้งเดิมไปเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ หรือพืชผลอื่นๆ ปริมาณความต้องการอุปโภคบริโภคที่มากขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการมนุษย์เพิ่มมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรมและการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่เป็นจำนวนมากและรวดเร็ว รวมทั้งและพื้นที่ป่าไม่มีแนวโน้มของการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดโดย มีพื้นที่ลดลงทุกปี เนื่องจากเกษตรกรขยายพื้นที่ปลูกมากขึ้น (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินจริงในพื้นที่ ระหว่างอดีตและปัจจุบัน

ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินจริงในพื้นที่	
อดีต*	ปัจจุบัน
1. ชุมชนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับป่ามาอย่างยาวนาน ในอดีต ชาวบ้านบ้านหนองม่วงใช้ที่ดินในลักษณะ ไร่หมุนเวียน ซึ่งเป็นระบบการเกษตรแบบดั้งเดิมของชาวปกากะญอ โดยเลือกพื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์มาใช้ปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวไร่ข้าวหมุนเวียน หลังจากทำการเพาะปลูกเป็นระยะเวลาหนึ่ง พื้นที่เหล่านี้จะถูกปล่อยให้ฟื้นตัวตามธรรมชาติ และชาวบ้านจะย้ายไปใช้พื้นที่ใหม่แทน นอกจากการทำไร่หมุนเวียนแล้ว ชุมชนยังพึ่งพาทรัพยากรป่าในด้านต่างๆ เช่น การเก็บของป่า เช่น เห็ด หน่อไม้ สมุนไพร และพืชอาหาร การล่าสัตว์เพื่อยังชีพ เช่น หมูป่า ไก่ป่า และสัตว์ขนาดเล็ก ร่วมกับการใช้ไม้จากป่า เพื่อสร้างบ้านและทำเครื่องมือการเกษตร 2. ชุมชนเกิดการขยายพื้นที่ทำกินในพื้นที่ป่าโดยเจตนาและไม่เจตนา พื้นที่ทำกินบางส่วนถูกยึดเนื่องจากพบว่าไม่มีการกำหนดแนวเขตพื้นที่ทำกินและพื้นที่ป่าอย่างชัดเจน จนทำให้ชาวบ้านมีความหวาดกลัวถูกดำเนินคดีข้อหาการบุกรุกพื้นที่ป่า เมื่อเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า	1. ระบบการจัดการที่ดินในชุมชน แม้ว่าในอดีตจะไม่มีเอกสารสิทธิ์ที่ดินอย่างเป็นทางการ แต่ชุมชนมีระบบการแบ่งปันและใช้ที่ดินร่วมกันตามข้อตกลงของหมู่บ้าน เช่น การกำหนด พื้นที่ทำกิน สำหรับแต่ละครอบครัว การกำหนด เขตป่าชุมชน ที่ห้ามบุกรุกและใช้ร่วมกัน การมี กฎของชุมชนในการตัดไม้และล่าสัตว์ เพื่อป้องกันการใช้ทรัพยากรเกินขนาด 2. การเปลี่ยนแปลงของการใช้ที่ดินเมื่อรัฐเข้ามากำกับดูแล บ้านหนองม่วง มีการปรับตัวของชุมชน เมื่อเกิดข้อจำกัดในการใช้ที่ดิน ชุมชนต้องปรับตัวในหลายด้าน เช่น ปรับเปลี่ยนระบบเกษตรกรรมถาวรแทนการทำไร่หมุนเวียน การพัฒนาการเกษตรผสมผสาน โดยปลูกพืชหลากหลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน มีการร่วมมือกับหน่วยงานรัฐในการกำหนดแนวเขต

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินจริงในพื้นที่	
อดีต*	ปัจจุบัน
2. ชุมชนเกิดการขยายพื้นที่ทำกินในพื้นที่ป่า (ต่อ)	ที่ดินแบบมีส่วนร่วม ปัจจุบันชุมชนบ้านหนองม่วงได้พยายามใช้ที่ดินให้สอดคล้องกับแนวทางของรัฐและรักษาวิถีดั้งเดิมของตนเองไว้ โดยมีการจัดการที่ดินเป็น 3 ส่วนหลัก ได้แก่ - พื้นที่เกษตรกรรม ใช้สำหรับปลูกข้าวโพด และพืชเศรษฐกิจ - พื้นที่อยู่อาศัยและสาธารณูปโภค (บ้านเรือน โรงเรียน และถนน) - พื้นที่ป่าชุมชนและพื้นที่อนุรักษ์ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชุมชนร่วมกันกำหนดเป็นเขตห้ามบุกรุกเพื่อใช้เป็นแหล่งอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นแหล่งต้นน้ำ รวมถึงเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่ใช้สอยร่วมกันของชุมชน
3. ชุมชนเกิดการแย่งพื้นที่ทำกินในรูปแบบต่างๆ เช่น ชุมชนกับชาวบ้าน และชาวบ้านกับชาวบ้านเองที่อ้างกรรมสิทธิ์ที่ดินของบรรพบุรุษของตนเอง พร้อมกับยังปัจจุบันนี้การเพิ่มจำนวนประชากรของราษฎร ความต้องการใช้ที่ดินเพื่อปลูกสร้างที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินอยู่สูงขึ้น เป็นผลผลักดันให้ราษฎรเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า เช่น ทำไร่หมุนเวียน ไร่ข้าวโพด จึงเป็นเหตุให้มีการขยายพื้นที่เพิ่มในเขตป่า เป็นต้น	
4. การประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติและอุทยานแห่งชาติ ในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา รัฐบาลได้ดำเนินนโยบายด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติและอุทยานแห่งชาติ ซึ่งรวมถึงบางพื้นที่ที่ชุมชนบ้านหนอง	

ม่วนเคยใช้ประโยชน์ ทำให้เกิดข้อจำกัดหลาย
ประการ ได้แก่ จำกัดการทำไร่หมุนเวียน และ
ส่งเสริมให้ชาวบ้านทำเกษตรกรรมถาวรแทน
ห้ามการล่าสัตว์และเก็บของป่า ในบางพื้นที่
เกิดข้อพิพาทเรื่องแนวเขตที่ดิน ระหว่างชุมชน
กับหน่วยงานรัฐ

ที่มา: กรมป่าไม้ (2563)

ขอบเขตที่ดินที่ได้จากการสำรวจและรังวัด

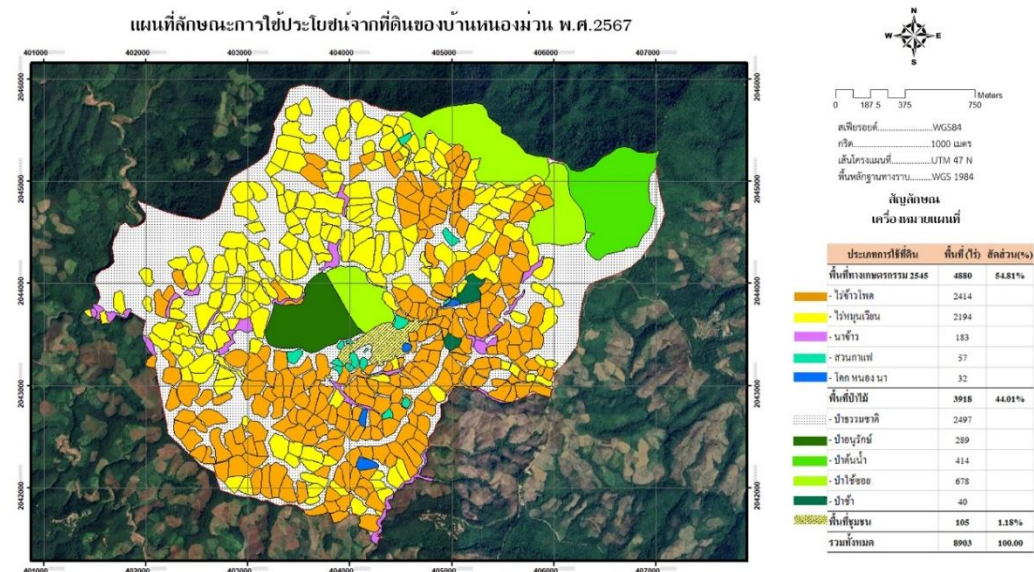
การแสดงขอบเขตที่ดินที่ได้รับการสำรวจและรังวัด ในปี พ.ศ. 2564 การสำรวจและรังวัด
ขอบเขตที่ดินโดยชุมชนบ้านหนองม่วน พบว่าพื้นที่มีการใช้ประโยชน์อย่างหลากหลาย โดยพิจารณา
จากบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และเศรษฐกิจของชุมชน วิถีชีวิตของชาวปกากะญอในพื้นที่นั้น
อาศัยอยู่กันเป็นครอบครัวเดี่ยวตามจารีตประเพณี เมื่อสมาชิกในครอบครัวแต่งงานและมีครอบครัว
ใหม่ จะแยกออกไปตั้งบ้านเรือนเป็นของตนเอง ซึ่งส่งผลให้ความต้องการใช้ที่ดินเพื่อขยายพื้นที่อยู่
อาศัยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากการสำรวจและรังวัดดังกล่าว จึงสามารถจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดิน
ออกเป็น 3 ประเภทหลัก คือ พื้นที่ทำการเกษตร พื้นที่ป่าไม้ และพื้นที่ชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้
(ตารางที่ 2)

ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินบ้านหนองม่วน ตำบลแม่ณาจาง อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัด
แม่ฮ่องสอน พบว่า ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำการเกษตร เป็นพื้นที่หลักของชุมชนใช้สำหรับปลูกข้าวไร่
ข้าวโพด และพืชเศรษฐกิจ จำนวน 4,880 ไร่ สัดส่วนร้อยละ 54.81 รองลงมาเป็นพื้นที่ป่าไม้ 3,918
ไร่ สัดส่วนร้อยละ 44.01 ประกอบด้วย ป่าธรรมชาติ (2,497 ไร่) ป่าอนุรักษ์ (289 ไร่) ป่าต้นน้ำ (414
ไร่) ป่าใช้สอย (678 ไร่) และป่าช้า (40 ไร่) รองลงมาเป็นพื้นที่ชุมชน 105 ไร่ สัดส่วนร้อยละ 1.18
ตามลำดับ (ตารางที่ 2 และภาพที่ 1) ข้อมูลที่ได้แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ทำการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ของ
ชุมชน ในขณะที่พื้นที่ป่ายังคงมีสัดส่วนที่สำคัญและมีบทบาทในการดูแลรักษาโดยชุมชนเอง

ตารางที่ 2 ลักษณะการใช้ประโยชน์จากที่ดินของบ้านหนองม่วง พ.ศ.2567

ประเภทการใช้ที่ดิน	พื้นที่ (ไร่)	สัดส่วน (ร้อยละ)
พื้นที่ทำการเกษตรกรรม	4,880	54.81
- ไร่ข้าวโพด	2,414	
- ไร่หมุนเวียน	2,194	
- นาข้าว	183	
- สวนกาแฟ	57	
- โคก หนอง นา	32	
พื้นที่ป่าไม้	3,918	44.01
- ป่าธรรมชาติ *	2,497	
- ป่าอนุรักษ์	289	
- ป่าต้นน้ำ	414	
- ป่าใช้สอย	678	
- ป่าช้า	40	
พื้นที่ชุมชน (บ้านเรือน โรงเรียน และวัด ฯลฯ)	105	1.18
รวม	8,903	100.00

หมายเหตุ * หมายถึง พื้นที่ป่าธรรมชาติที่มีความเสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ภายใต้คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) ปี 2562

ภาพที่ 1 แผนที่ขอบเขตที่ดิน และรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านหนองม่วง พ.ศ.2567

สรุปผลการศึกษา

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ผลจากการลงพื้นที่ภาคสนามสำรวจโดยการสังเกต การศึกษาเอกสาร งานวิจัย และการสัมภาษณ์เชิงลึกของผู้ให้ข้อมูลสำคัญและภาพถ่ายดาวเทียม สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

การสำรวจและรังวัดขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างมีส่วนร่วม ภายใต้กรอบ

คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.)

จากการสำรวจในปี พ.ศ. 2567 พบว่ามีประชากร 590 คน (146 ครัวเรือน) ซึ่งส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกและนิกายโปสแตสแตนต์ อาชีพหลักของประชากรคือเกษตรกรรม โดยมีรูปแบบการทำกินที่หลากหลายตั้งแต่การทำไร่หมุนเวียน, นาขั้นบันได, การเลี้ยงปศุสัตว์, และการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กาแฟและข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ซึ่งสะท้อนถึงวิถีชีวิตที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติมาอย่างยาวนาน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์และการศึกษาภูมิหลัง พบว่าพื้นที่ของบ้านหนองม่วงมีการใช้ประโยชน์ที่ดินในลักษณะผสมผสาน จากพื้นที่ทั้งหมด 8,903 ไร่ โดยสามารถจำแนกพื้นที่ทางการเกษตรเป็นส่วนใหญ่จำนวน 4,880 ไร่ และพื้นที่ป่าไม้เป็นส่วนใหญ่จำนวน 3,918 ไร่ ซึ่งแสดงถึงความผูกพันของชุมชนกับป่ามาตั้งแต่ในอดีต อย่างไรก็ตาม รูปแบบการใช้ที่ดินได้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย โดยเฉพาะเมื่อมีนโยบายของรัฐเข้ามามีบทบาทในพื้นที่ ทำให้ชุมชนต้องปรับตัว การขยายตัวทางเศรษฐกิจและความต้องการผลผลิตทางการเกษตรที่เพิ่มขึ้น ส่งผลให้ชุมชนเริ่มเปลี่ยนจากการทำไร่หมุนเวียนไปสู่การปลูกพืชเชิงเดี่ยวมากขึ้น ซึ่งนำไปสู่การขยายพื้นที่เพาะปลูกอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง ทำให้พื้นที่ป่าไม้มีแนวโน้มลดลงทุกปี

พื้นที่ศึกษาตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ยมฝั่งซ้าย (ป่าแม่สะเรียง) ซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 1 สาขาแม่ฮ่องสอน และอยู่ในเขตลุ่มน้ำชั้นที่ 1 และ 2 ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ได้รับมอบหมายจากมติคณะรัฐมนตรีให้มีการฟื้นฟูสภาพป่า การที่ชุมชนได้ร่วมกันสำรวจและรังวัดขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดิน ทำให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนเกี่ยวกับสถานะของพื้นที่ ซึ่งจะเป็แนวทางสำคัญสำหรับการวางแผนการใช้ที่ดินร่วมกัน เพื่อให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับนโยบายของรัฐได้อย่างยั่งยืน

การแสดงขอบเขตที่ดินที่ได้รับการสำรวจและรังวัด

การแสดงขอบเขตที่ดินที่ได้รับการสำรวจและรังวัด โดยพื้นที่บ้านหนองม่วงมีลักษณะการใช้ประโยชน์จากที่ดินที่หลากหลาย โดยการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ของคนในชุมชนพิจารณาจากประวัติศาสตร์ชุมชนประกอบกับสภาพทางสังคมและสภาพทางเศรษฐกิจ การอยู่อาศัยของคนในชุมชน (ปากเอะญอ) จะอยู่อาศัยกันเป็นครอบครัวเดี่ยวตามจารีต เมื่อแต่งงานมีครอบครัวแล้วจะแยกบ้านออกไปตั้งบ้านเรือนเป็นหลัง ทำให้ความต้องการของคนในชุมชนกับการใช้ประโยชน์พื้นที่

ขยายออกอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นจากการรังวัด สามารถจำแนกการใช้ประโยชน์จากที่ดินที่ ออกเป็น 3 ประเภทหลัก ได้แก่

1. พื้นที่เกษตรกรรม เป็นพื้นที่หลักของชุมชนใช้สำหรับปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด และพืชเศรษฐกิจ จำนวน 4,880 ไร่ สัดส่วนร้อยละ 54.81 ประกอบด้วย ไร่ข้าวโพด (2,414 ไร่) ไร่หมุนเวียน (2,194 ไร่) นาข้าว (183 ไร่) สวนกาแฟ (57 ไร่) และโคก หนอง นา (32 ไร่)
2. พื้นที่ป่าไม้ 3,918 ไร่ สัดส่วนร้อยละ 44.01 ประกอบด้วย ป่าธรรมชาติ (2,497 ไร่) ป่าอนุรักษ์ (289 ไร่) ป่าต้นน้ำ (414 ไร่) ป่าใช้สอย (678 ไร่) และป่าช้า (40 ไร่)
3. พื้นที่ชุมชน 105 ไร่ สัดส่วนร้อยละ 1.18 ซึ่งครอบคลุมพื้นที่บ้านเรือนและสาธารณูปโภคที่จำเป็นต่อการอยู่อาศัย

การศึกษาสภาพการใช้ประโยชน์ที่ดิน

ผลการสำรวจและวิเคราะห์สภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินในชุมชนบ้านหนองม่วงตลอดช่วงระยะเวลา 22 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 ถึง พ.ศ. 2567 แสดงให้เห็นถึงพลวัตการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจและนโยบายของรัฐ

พ.ศ. 2545 ยุคแห่งความสมดุลและการยังชีพ สภาพการใช้ที่ดินของชุมชนบ้านหนองม่วงมีความสมดุลอย่างชัดเจนระหว่างการดำรงชีพกับการอนุรักษ์ โดยพื้นที่ป่าไม้มีสัดส่วนมากที่สุดถึง 4,809 ไร่ (ร้อยละ 54.02) ขณะที่พื้นที่ทางการเกษตรมีจำนวน 3,662 ไร่ (ร้อยละ 44.81) ซึ่งเป็นพื้นที่หลักสำหรับการยังชีพของชุมชน การที่พื้นที่ป่ามีสัดส่วนสูงและถูกจำแนกอย่างละเอียดเป็นป่าประเภทต่างๆ (เช่น ป่าอนุรักษ์ ป่าต้นน้ำ ป่าใช้สอย และป่าช้า) ชี้ให้เห็นว่าชุมชนในยุคนั้นมีการจัดการทรัพยากรด้วยภูมิปัญญาดั้งเดิมและไม่ได้มุ่งเน้นการผลิตเชิงการค้าขนาดใหญ่

พ.ศ. 2557 จุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลง ในช่วง 12 ปีถัดมา (พ.ศ. 2545 - พ.ศ. 2557) รูปแบบการใช้ที่ดินเริ่มเปลี่ยนไปอย่างมีนัยสำคัญ โดยมีแนวโน้มหลักคือการขยายตัวของพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งเพิ่มขึ้น 534 ไร่ ทำให้พื้นที่ทางการเกษตรโดยรวมเพิ่มเป็น 4,523 ไร่ (ร้อยละ 50.81) ขณะเดียวกัน พื้นที่ป่าไม้ลดลงตามไปด้วย โดยเฉพาะพื้นที่ ป่าธรรมชาติ ที่ลดลงจาก 3,388 ไร่ เหลือเพียง 2,854 ไร่ การเปลี่ยนแปลงนี้สะท้อนถึงแรงกดดันทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นในชุมชน ซึ่งเริ่มผลักดันให้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกเพื่อรองรับความต้องการที่มากขึ้น

พ.ศ. 2567 ผลลัพธ์ของการขยายตัว ผลการวิเคราะห์ข้อมูลล่าสุดในปี พ.ศ. 2567 ยืนยันแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน โดยพื้นที่ทางการเกษตรยังคงขยายตัวอย่างต่อเนื่องอีก 357 ไร่ ทำให้มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 4,880 ไร่ (ร้อยละ 54.81) ซึ่งกลายเป็นสัดส่วนที่ใหญ่ที่สุดของชุมชนอย่างถาวร การขยายตัวในรอบ 10 ปีนี้ส่งผลโดยตรงต่อการลดลงของพื้นที่ป่าธรรมชาติที่เหลืออยู่ ซึ่งลดลงเหลือเพียง 2,497 ไร่ ในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงนี้จึงเป็นเครื่องยืนยันว่าการขยายตัวทางเศรษฐกิจของ

ชุมชนได้นำไปสู่การลดทอนพื้นที่ป่าอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ไม่มีการกำหนดสถานะอย่างเป็นทางการ ซึ่งเป็นปัญหาหลักที่งานวิจัยนี้ต้องการแก้ไข

การจัดการแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชน

การจัดทำแผนที่ดินของชุมชนบ้านหนองม่วง เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการกำหนดขอบเขตและสร้างความเข้าใจร่วมกันในเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดิน ซึ่งดำเนินการโดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหัวใจสำคัญ โดยมีขั้นตอนที่สำคัญดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการสำรวจและจัดเก็บข้อมูล ชุมชนได้ร่วมกันสำรวจและบันทึกพิกัดพื้นที่ทำกินแต่ละแปลงด้วยเครื่องทางภูมิศาสตร์ โดยมีเกษตรกรแปลงข้างเคียงและผู้นำเป็นผู้ตรวจสอบเพื่อให้ข้อมูลมีความถูกต้องและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน นอกจากนี้ ยังมีการจัดอบรมให้ความรู้แก่ทีมอาสาสมัครชุมชน เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง

2. การประมวลผลและจัดทำแผนที่ ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาคสนามจะถูกนำมาประมวลผลด้วยโปรแกรม Map Source และ ArcGIS 10.5 โดยใช้มาตราส่วน 1:4000 ซึ่งเป็นมาตรฐานที่ใช้ในการกำหนดขอบเขตที่ดินอย่างละเอียด เพื่อจัดทำ แผนที่แสดงขอบเขตพื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่ป่าไม้ และพื้นที่อยู่อาศัยที่มีความชัดเจน

3. การสร้างข้อตกลงและมาตรการร่วมกัน เมื่อแผนที่จัดทำเสร็จสิ้น จะมีการนำข้อมูลมาตรวจสอบความถูกต้องกับชุมชนถึง 3 ครั้ง เพื่อสร้างข้อตกลงร่วมกัน ในการกำหนดมาตรการหยุดยั้งการบุกรุกทำลายป่าเพิ่มเติม และเป็นแนวทางในการวางแผนส่งเสริมอาชีพและการอนุรักษ์พันธุ์ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

กระบวนการทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนตั้งแต่ต้นจนจบ เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือ และช่วยสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของร่วมกัน ซึ่งเป็นรากฐานที่แข็งแกร่งในการนำแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินไปสู่การปฏิบัติจริงในระดับพื้นที่

การวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบมีส่วนร่วม

หลักการสำคัญของการวางแผนแบบมีส่วนร่วม การบูรณาการข้อมูลและวิถีชีวิต แผนที่ไม่ได้เพียงแค่ใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ทางวิชาการ แต่ยังนำภูมิปัญญาและวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวปกากะญอมาเป็นแกนหลักในการวางแผน ทำให้เกิดความสมดุลระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ความร่วมมือของทุกฝ่าย: แผนที่เปลี่ยนจากการมองปัญหาเป็นความขัดแย้ง มาเป็นการทำงานร่วมกันของทุกฝ่าย ได้แก่ ชุมชน (คณะทำงานและผู้นำ) ภาครัฐ (คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ, สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม, กรมป่าไม้, องค์การบริหารส่วนตำบล) และนักวิชาการ เพื่อให้การตัดสินใจเป็นไปอย่างรอบด้านและเป็นธรรมที่สุด

การดำเนินการเชิงรุกและเป็นระบบ แผนถูกแบ่งออกเป็นระยะสั้น (1-6 เดือน) ระยะกลาง (6-12 เดือน) และระยะยาว (1 ปีขึ้นไป) โดยมีกิจกรรมที่ชัดเจนทั้งในเชิง ปฏิบัติ และเชิง นโยบาย เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ในแต่ละพื้นที่

สรุปการวางแผนตามประเภทพื้นที่

1. พื้นที่การเกษตรกรรม (ประเภท ก) การมีส่วนร่วมเน้นการ สร้างความมั่นคงทางที่ดิน โดยชุมชนร่วมกันจัดทำและรับรองข้อมูลการใช้ที่ดินเพื่อยื่นขอเอกสารสิทธิจากภาครัฐ พร้อมทั้ง ร่วมกันพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน และจัดทำ ธรรมนูญชุมชน เพื่อเป็นกฎเกณฑ์ภายในในการดูแล ที่ดินร่วมกัน
2. พื้นที่การเกษตรกรรม (ประเภท ข) การมีส่วนร่วมเน้นการ ลดความขัดแย้ง โดยชุมชน ร่วมกันออกแบบโครงการฟื้นฟูเพื่อสร้างอนาคต และเข้ามามีบทบาทหลักในการปลูกป่าเชิงเศรษฐกิจ และจัดตั้งระบบแบ่งปันผลผลิต เพื่อให้พื้นที่บุกรุกกลายเป็นพื้นที่ที่สร้างประโยชน์ร่วมกันในระยะยาว
3. พื้นที่ป่าธรรมชาติที่เสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลง การมีส่วนร่วมเน้นการ ป้องกันเชิงรุก โดย ชุมชนร่วมกันกำหนดขอบเขต, จัดตั้งทีมลาดตระเวนชุมชน และขอขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชน เพื่อให้มี สิทธิในการจัดการอย่างเป็นทางการ
4. พื้นที่ป่าอนุรักษ์ ป่าต้นน้ำ ป่าใช้สอย และป่าช้า การมีส่วนร่วมเน้นการ รักษาและสืบ สาน โดยชุมชนร่วมกันจัดตั้งคณะกรรมการดูแลป่า จัดทำทะเบียนทรัพยากร, และสร้างกติกาการเก็บ ของป่า รวมถึงจัดกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมเพื่อสร้างความผูกพันและส่งต่อความรู้ด้านการอนุรักษ์สู่คน รุ่นใหม่
5. พื้นที่ชุมชน การมีส่วนร่วมเน้นการ พัฒนาคุณภาพชีวิต โดยชุมชนร่วมกันจัดทำ แผนผัง ชุมชนใหม่ และออกแบบระบบสาธารณูปโภค เช่น การจัดการขยะและน้ำเสีย รวมถึงการจัดตั้งตลาด สีเขียว เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและสร้างพื้นที่กิจกรรมทางสังคม เป็นต้น

โดยรวมแล้ว แผนนี้เป็นตัวอย่างของการนำหลักการวางแผนแบบ มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง มาใช้ในการแก้ไขปัญหาที่ดิน โดยเปลี่ยนจากแนวคิดการเผชิญหน้าไปสู่การทำงานร่วมกันเพื่อ เป้าหมายร่วมกันอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

การใช้ประโยชน์ที่ดินแบบมีส่วนร่วม บ้านหนองม่วง ตำบลแม่น้ำจาง อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน นอกจากการมีข้อเสนอหรือแผนการดำเนินงานที่เป็นระบบเชื่อมโยงกันแล้วยังจำเป็นต้องอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจการให้ความใส่ใจและความร่วมมือจากภาคีที่เกี่ยวข้องในระดับต่าง ๆ ซึ่งเป็นเงื่อนไขจำเป็นในการปฏิบัติด้วยเพื่อนำไปผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรม ดังนี้

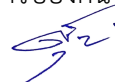
1. ควรสร้างสภาพบังคับในการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องโดยต้องยกระดับให้ปัญหาเกี่ยวกับที่ดินและการปฏิรูปที่ดินเป็นวาระ (Agenda) ที่มีสภาพบังคับที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง นอกจากการกำหนดเป็นวาระแห่งชาติแล้วยังจำเป็นต้องกำหนดให้การแก้ไขปัญหาที่ดินและการปฏิรูปที่ดินอยู่ในกฎหมายหลักของประเทศโดยกำหนดเป็นส่วนหนึ่งของแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐในรัฐธรรมนูญ เพื่อเป็นแม่บทและวาระนโยบายของรัฐบาล

2. ควรขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาโดยมีผู้รับผิดชอบทั้งในเชิงนโยบาย เชิงปฏิบัติ และเชิงวิชาการกล่าวคือ ต้องมีการกำหนดและให้อำนาจในการตัดสินใจแก่ผู้รับผิดชอบเชิงนโยบายการกำหนดผู้ปฏิบัติโดยมอบหมายหน้าที่และผลลัพธ์ที่ต้องการให้ชัดเจนรวมทั้งกำหนดแนวทางประสานความร่วมมือเพื่อให้ได้ข้อมูลสารสนเทศ และชุดความรู้ที่จำเป็นสำหรับการตัดสินใจทั้งในเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติจากนักวิชาการหรือที่ปรึกษาด้วยซึ่งการมีผู้รับผิดชอบทั้งในเชิงนโยบายเชิงปฏิบัติและเชิงวิชาการที่มีบทบาทชัดเจนจะช่วยให้กำขับเคลื่อนการแก้ไขเกิดการประสานงานทรัพยากรข้อมูลและการตัดสินใจที่มุ่งสู่ผลลัพธ์

3. ควรประสานความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและผู้มีส่วนได้เสียจากล่างขึ้นบน (Bottom-Up) เพื่อแก้ไขปัญหาด้วยความความเป็นธรรม และเท่าเทียม โดยให้ผู้ได้รับผลจากการดำเนินการพึงใจและยอมรับผลที่เกิดขึ้นด้วยความเห็นพ้องต้องกันผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและผู้มีส่วนได้เสีย โดยเฉพาะองค์กรภาคประชาชน ประชาสังคม และชุมชน ถือเป็นหน่วยทางสังคมที่สำคัญและเป็นภาคีหุ้นส่วนในการพัฒนา

4. ควรเสริมสร้างธรรมาภิบาลในการจัดการถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินซึ่งในการจัดการปัญหาที่ดินต้องยึดถือหลักนิติธรรมโดยใช้กฎหมายช่วยส่งเสริมความเป็นธรรมควบคู่กับหลักคุณธรรมที่เป็นคุณค่าของการอยู่ร่วมกันในสังคม บนพื้นฐานของความโปร่งใสตรวจสอบได้และการเปิดโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วม รวมทั้งมีสำนักวิจัยคอยรับความคิดเห็นที่แตกต่างและคำนึงถึงประสิทธิภาพความคุ้มค่าในการถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์จากที่ดิน

5. ควรรักษาดุลยภาพระหว่างสิทธิ ความเป็นธรรม และการกระจายทรัพยากร การดำเนินการแก้ไขปัญหาการถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินอาจส่งผลต่อสิทธิความเป็นธรรมและการกระจายทรัพยากรโดยต้องคำนึงถึงการใช้มาตรการต่างๆอย่างสมดุลและคำนึงถึงการป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นตามมาด้วย

เอกสารอ้างอิง

กขกร น้ำด้วง. 2564. ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน บริเวณพื้นที่ตำบลแหลมผักเบี้ย อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. **วารสารสังคมศาสตร์**

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 24(1), 1-12.

กรมป่าไม้. 2562ก. **แนวทางการดำเนินงานตามกรอบมาตรการแก้ไขปัญหาการอยู่อาศัย และทำกินในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ**. กรุงเทพฯ: ส่วนจัดการสิทธิการใช้ที่ดินป่าไม้ สำนักจัดการที่ดิน กรมป่าไม้.

_____. 2562ข. **สถิติการป่าไม้ของประเทศไทย ปี 2562**. กรุงเทพฯ: ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักจัดการที่ดิน กรมป่าไม้.

_____. 2563. **รายงานการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทย ปี พ.ศ. 2563**. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้.

กฤตวิชัย สุขอึ้ง. 2559. การประยุกต์ใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์เพื่อประเมินความเหมาะสมของการใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านนางแลใน อำเภอมือง จังหวัดเชียงราย. **วารสารการวิจัยการสะลงคำ**, 22(1), 163-174.

เกศินี ประทุมสุวรรณ. 2564. การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กรณีศึกษาภาคกลางตะวันตก. **วารสารการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ**, 13(1), 202-209.

โกมล แพรกทอง. 2535. **การจัดรูปองค์การในการบริหารงานป่าชุมชน เล่มที่ 2 หน่วยที่ 11**. นนทบุรี: สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ขวัญภิรมย์ สุขศรี. 2557. **การบริหารจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานภาครัฐและชุมชนในพื้นที่บ้านนุโพ**. ประกาศนียบัตรบัณฑิต สาขาวิชาบัณฑิตอาสาสมัคร. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จิราภรณ์ ศรีคำ. 2549. **การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการพัฒนาการจัดการศึกษาของโรงเรียนวชิรวิทย์ ระดับประถมศึกษา จังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ฉัตรนภา พรหมละอองวัน. 2552. **การจัดทำแผนการใช้ที่ดิน และการขับเคลื่อนแผนแบบบูรณาการตามกรอบแนวคิดวงจรบริหารงานคุณภาพ (PDCA) กรณี ตำบลแม่สลา อำเภอยางสา จังหวัดน่าน**. น่าน: กลุ่มวางแผนการใช้ที่ดิน สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 7 กรมพัฒนาที่ดิน.

เฉลียว บุรีภักดี, เฉียบ ไทยอิง, ภัทรามน จาปาเงิน, บุญเรือง ศรีเหรียญ, ลือชา ธรรมวินัยสถิต, มยุรี วัดแก้ว, วันทนา กลิ่นงาม, รวิวงศ์ ศรีทองรุ่ง, ทรงจิต พูนลาภ และ ประไพพร

อักษรศรี. 2545. **ชุดวิชาการวิจัยชุมชน ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง**. หลักสูตร

ประกาศนียบัตรบัณฑิตการจัดการและประเมินโครงการ. นนทบุรี:

เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมสโปรดักส์.

ณรงค์ศักดิ์ ตันจินะ. 2566. แนวทางเพิ่มพื้นที่สีเขียวในการใช้ที่ดินทางการเกษตร กรณีศึกษา
พื้นที่บ้านแม่แพะ และบ้านแม่ปะ ตำบลสะเมิงเหนือ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

ชนกฤต ลากธนโรจน์. 2562. การใช้ประโยชน์ที่ดินและการจัดการพื้นที่เกาะเสม็ด จังหวัด
ระยอง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ชนสาร ธรรมสอน. 2564. ผลการดำเนินโครงการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนตามนโยบายรัฐบาล
(คทช.) กรณีศึกษาพื้นที่ปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม. *Journal of Modern Learning
Development*, 6(2), 367-384.

นิคม ผัดแสน. 2540. การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการโรงเรียนประถมศึกษาต่อการพัฒนา
การศึกษา ของกลุ่มโรงเรียนอุดรศึกษา สังกัดสำนักงานประถมศึกษาอำเภอเชียงดาว
จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. 2550. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ:
ศักดิ์โสภณ.

ประดิษฐ์ ดีใจ. 2562. การศึกษาการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณป่าชายเลนระหว่างปากแม่น้ำ
เจ้าพระยาถึงปากแม่น้ำบางปะกง. *Journal of Humanities and Social Sciences
Thonburi University*, 13(3), 85-95.

ปรารธนา ยศสุข. 2564. ชุมชนกับการมีส่วนร่วม. เอกสารการสอนชุดวิชาปรัชญา ทัศนคติและ
แนวคิดในการพัฒนา สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2548. บทวิเคราะห์ว่าด้วยการสร้างแนวทางการอนุรักษ์ธรรมชาติ.
กรุงเทพฯ: มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ.

พงษ์ศักดิ์ สหุณาฬ. 2552. การประมาณมูลชีวภาพของพืชและของป่าไม้.
วารสารการจัดการป่าไม้, 3(5), 63-88.

พีระ พรนวม. 2544. ทรัพยากรต่อหลักการการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของผู้บริหารโรงเรียน
สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท.
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เพชรรัตน์ ลิ้มสุปรีyarat. 2562. การพัฒนาระบบผู้เชี่ยวชาญบนระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์
สำหรับตรวจสอบการใช้ประโยชน์ที่ดินและการขออนุญาตก่อสร้างอาคาร. ชลบุรี:
รายงานการวิจัย คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และ พรรณทิพย์ เพชรมาก. 2551. การบริหารสังคม ศาสตร์แห่งศตวรรษ
เพื่อสังคมไทยและสังคมโลก. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.

- ไพโรจน์ ภิญโญสุรศักดิ์. 2549. **การจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตนิเวศชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษาพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่**. เชียงใหม่: กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช.
- มนัส รวดเร็ว. 2541. **การใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยยอด จังหวัดน่าน**. การค้นคว้าแบบอิสระปริญญาโท. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เมตต์ เมตต์การุณจิต. 2553. **การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม: ประชาชน องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น และราชการ**. กรุงเทพฯ: บั๊คบอยท์.
- รุ่งอรุณ หน่อคำ, ศศิณา ขุนทองวงศ์ และ ปาณิษตรา บุญส่ง. 2562. **แนวทางการพัฒนาการอยู่ร่วมกันของชุมชนกับป่าในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์**. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, 7(2), 1-20.
- วชิรวัชร งามละม่อม. 2559. **ทฤษฎีการมีส่วนร่วม**. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา http://learningofpublic.blogspot.com/2016/02/blog-post_79.html (31 มกราคม 2566).
- วสันต์ ออวัฒนา. 2554. **การคาดการณ์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของการใช้ที่ดินในจังหวัดภูเก็ต**. ปริญญานิพนธ์ปริญญาโท. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วัฒนา แสงคำ. 2562. **สถานภาพและการใช้ประโยชน์จากป่าที่ฟื้นฟูของโครงการช่วยเหลือราษฎร บ้านทุ่งต้นจั่ว อันเนื่องมาจากพระราชดำริ**. การค้นคว้าแบบอิสระปริญญาโท. มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ศยามล ไกยูรวงศ์, อัจฉรา รักษ์ดิษฐ์ธรรม และ กฤษฎา บุญชัย. 2545. **ขบวนการเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ เพื่อพิทักษ์สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการธำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์**. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ตรีสวินซิลเวอร์มบุคส์.
- สัญญา เคนาภูมิ. 2551. **ความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนใน 4 จังหวัดชายแดนลุ่มน้ำโขง**. ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาเอก. มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงานกปร.). 2555. **การปลูกป่า 3 อย่างได้ประโยชน์ 4 อย่าง**. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://km.rdpb.go.th/Knowledge/View/58> (24 มกราคม 2566).
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2561. **คู่มือการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนตามนโยบายรัฐบาล ภายใต้คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.)**. กรุงเทพฯ: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- สำนักงานสิ่งแวดล้อมและควบคุมมลพิษที่ 13 (ชลบุรี). 2561. **ทรัพยากรป่าไม้**. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://reo13.mnre.go.th/th/news/detail/9367>.
- สุรินทร์ สุริยวงศ์. 2536. **การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว อำเภอมือง จังหวัดลำพูน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้.

อคิน รพีพัฒน์. 2527. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในภาพสังคมและวัฒนธรรม

ไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.

องอาจ เดชา. 2559. ไปเรียนรู้วิถีพึ่งพาอย่างยั่งยืน การอยู่ร่วม ดิน น้ำ ป่าของคนบ้านแพม.

เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.

อมรรัตน์ รัตนาศัย. 2553. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่า บ้านป่าคาสุขใจ

ตำบลแม่สองนอก อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท.

มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

สืบค้นข้อมูลเล่มการค้นคว้าอิสระฉบับสมบูรณ์

ได้ที่ เว็บไซต์ .....

Link: http://.....

